IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 2 May 2026

KONSOLIDATSYALASHGAN BUJET VA JORIY OPERATSYALAR HISOBVARAG‘I TAQCHILLIGI IQTISODIY OQIBATLARI, UNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI (XORIJ TAJRIBASI ASOSIDA)

Xayrullayeva Sabriyaxon Baxodir qizi
O’zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi magistranti
sabriyaxayrullayeva928@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20131503

Annotatsiya. Mazkur maqolada konsolidatsiyalashgan byudjet va joriy operatsiyalar hisobvarag‘i taqchilligining iqtisodiy mohiyati hamda ularning makroiqtisodiy barqarorlikka ta’siri tahlil qilingan. Xususan, byudjet va joriy hisob taqchilliklari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, ularning inflyatsiya, davlat qarzi, valyuta kursi va investitsiya muhitiga ta’siri yoritilgan. Tadqiqot natijalariga asoslanib, ushbu nomutanosibliklarni kamaytirishning asosiy yo‘nalishlari sifatida fiskal intizomni kuchaytirish, eksport salohiyatini oshirish, importni optimallashtirish hamda institutsional islohotlarni chuqurlashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: konsolidatsiyalashgan byudjet, byudjet taqchilligi, joriy operatsiyalar hisobvarag‘i, joriy hisob taqchilligi, makroiqtisodiy barqarorlik, davlat qarzi, inflyatsiya, valyuta kursi, fiskal siyosat, xorij tajribasi.

Abstract. This article analyzes the economic nature of the consolidated budget and current account deficit, as well as their impact on macroeconomic stability. In particular, the interrelationship between budget and current account deficits and their effects on inflation, public debt, exchange rates, and the investment climate are examined. Based on the findings, key directions for reducing these imbalances are proposed, including strengthening fiscal discipline, enhancing export capacity, optimizing imports, and deepening institutional reforms.
Keywords: consolidated budget, budget deficit, current account, current account deficit, macroeconomic stability, public debt, inflation, exchange rate, fiscal policy, foreign experience.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyotda makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda konsolidatsiyalashgan byudjet va joriy operatsiyalar hisobvarag‘i muvozanati muhim ahamiyatga ega. So‘nggi yillarda global iqtisodiy beqarorlik, pandemiya oqibatlari hamda geosiyosiy omillar ta’sirida ko‘plab mamlakatlarda byudjet va joriy hisob taqchilligi kengayib bormoqda. Xalqaro valyuta jamg‘armasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2023–2024 yillarda fiskal taqchillik o‘rtacha 5–6 foizni tashkil etgan, ayrim rivojlanayotgan mamlakatlarda esa 7–10 foizgacha yetgan.

Joriy operatsiyalar hisobvarag‘i bo‘yicha ham nomutanosibliklar сақланиб, ayrim mamlakatlarda taqchillik YAIMga nisbatan 3–5 foizdan oshmoqda, бу ташқи qarz yukining ortishiga olib kelmoqda. Aksincha, ayrim davlatlarda joriy hisob profitsiti kuzatilmoqda. O‘zbekistonda ham byudjet va joriy hisob muvozanatini ta’minlash dolzarb masala bo‘lib, 2023–2024 yillarda byudjet taqchilligi YAIMga nisbatan 4–5 foizni tashkil etgan, joriy hisob taqchilligi esa import va investitsion talab ta’sirida kengaymoqda.

Adabiyotlar sharhi

Konsolidatsiyalashgan byudjet va joriy operatsiyalar hisobvarag‘i taqchilligi o‘rtasidagi bog‘liqlik iqtisodiy nazariyada “egizak taqchilliklar” (twin deficits) konsepsiyasi doirasida o‘rganiladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, byudjet taqchilligining ortishi milliy jamg‘armalarni

kamaytirib, joriy hisob taqchilligini kengaytiradi va bu fiskal hamda tashqi muvozanat o‘rtasidagi bog‘liqlikni ifodalaydi.

IMF tadqiqotlarida fiskal taqchillikning oshishi tashqi balansning yomonlashuvi bilan bog‘liqligi ta’kidlanadi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ta’sir kuchliroq namoyon bo‘ladi. Jahon banki esa joriy hisob taqchilligini faqat fiskal omillar bilan emas, balki ichki investitsiyalar hajmi, eksport salohiyati va importga qaramlik bilan ham izohlaydi. Bu esa muammoning ko‘p omilli xususiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

OECD mamlakatlari tajribasi fiskal intizom va samarali davlat xarajatlari byudjet taqchilligini kamaytirishda muhimligini tasdiqlaydi, shu bilan birga davlat qarzining yuqori darajasi iqtisodiy o‘sishga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur masalada yagona yondashuv mavjud emas. Xususan, R. Barro tomonidan ilgari surilgan Ricardian Equivalence nazariyasiga ko‘ra, byudjet taqchilligi har doim ham joriy hisobga salbiy ta’sir ko‘rsatmaydi, chunki iqtisodiy subyektlar jamg‘armalarni oshiradi. Biroq bu yondashuv barcha mamlakatlarda tasdiqlanmagan.

So‘nggi yillardagi tadqiqotlar global inqirozlar, pandemiya va tashqi omillar ta’sirida byudjet va joriy hisob taqchilligi o‘rtasidagi bog‘liqlik kuchayganini ko‘rsatadi.

Umuman, ushbu taqchilliklar o‘zaro bog‘liq bo‘lsa-da, ularning namoyon bo‘lishi mamlakatlar kesimida farqlanadi va O‘zbekiston sharoitida bu masala yetarli darajada kompleks o‘rganilmagan.

Asosiy va tahliliy qism

Konsolidatsiyalashgan byudjet va joriy operatsiyalar hisobvarag‘i taqchilligi makroiqtisodiy barqarorlikning muhim ko‘rsatkichlaridan biridir. IMFning 2026-yil aprel oyidagi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda jahon bo‘yicha umumiy hukumatning sof qarz olishi YAIMga nisbatan -5,2 foizni tashkil etgan, global fiskal taqchillik esa 5 foiz atrofida сақланиб qolgan. Global davlat qarzi 94 foiz YAIMgacha yetgani fiskal bosimlarning yuqoriligini ko‘rsatadi.

2025-yilda yirik iqtisodiyotlarda tashqi va fiskal nomutanosibliklar turlicha shakllangan. Germaniyada joriy hisob profitsiti 4,5 foiz YAIM, umumiy hukumat balansi esa -3,8 foiz YAIM darajasida baholangan. Xitoyda bu ko‘rsatkichlar mos ravishda 2,3 foiz va -7,4 foizni tashkil etgan. AQShda esa 2025-yilda joriy hisob taqchilligi -3,7 foiz YAIM bo‘lgan. Bu ayrim mamlakatlarda fiskal taqchillik yuqori bo‘lsa ham, eksport salohiyati kuchli bo‘lsa joriy hisob profitsiti сақланиб qolishini, aksincha ichki talab va import yuqori bo‘lgan iqtisodiyotlarda tashqi taqchillik chuqurlashishini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston bo‘yicha 2025-yil yakunlari nisbatan ijobiy shakllandi. IMFning 2026-yil aprelidagi missiya xulosasiga ko‘ra, mamlakatda fiskal taqchillik 2,1 foiz YAIMgacha qisqargan va bu 3 foizlik maqsaddan past bo‘lgan. Shu bilan birga, joriy operatsiyalar hisobvarag‘i taqchilligi ham 3,9 foiz YAIMgacha toraygan. Bu 2025-yilda byudjet va tashqi sektor muvozanati 2024-yilga nisbatan yaxshilanganini ko‘rsatadi.

Markaziy bankning 2025-yil birinchi yarmi bo‘yicha hisobotida bu tendensiya yanada aniq ko‘rinadi. Yanvar–iyun oylarida joriy hisob taqchilligi 156,3 mln dollarni tashkil etgan, 2024-yilning shu davrida esa bu ko‘rsatkich 2,9 mlrd dollar bo‘lgan. Shu davrda eksport 29 foizga oshib 16,6 mlrd dollarga, import 10 foizga oshib qariyb 23 mlrd dollarga yetgan, manfiy savdo balansi esa 20 foizga kamayib 6,4 mlrd dollarni tashkil etgan. Xalqaro pul o‘tkazmalari va daromadlar hisobining ijobiy dinamikasi joriy hisob bosimini yumshatgan.

2025-yil uchinchi chorak yakunlari bo‘yicha Markaziy bank yil oxirida O‘zbekistonning joriy hisob taqchilligi 3,5–4 foiz YAIM diapazonida bo‘lishini prognoz qilgan edi. IMFning keyingi bahosiga ko‘ra, amaldagi natija 3,9 foiz bo‘lib, bu prognozga deyarli mos kelgan. Bu, bir tomondan, import hajmi yuqori bo‘lib qolayotganini, ikkinchi tomondan esa eksport, oltin narxlari va remittanslar tashqi muvozanatni qo‘llab-quvvatlaganini ko‘rsatadi.

Mazkur raqamlar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, O‘zbekistonda 2025-yilda “egizak taqchilliklar” bosimi susaygan. Fiskal taqchillikning 2,1 foizgacha, joriy hisob taqchilligining esa 3,9 foizgacha qisqarishi makroiqtisodiy siyosatning nisbatan muvozanatli olib borilganini bildiradi. Biroq importning yuqori darajada qolayotgani, investitsion talabning kuchliligi va tashqi omillarga sezgirlik kelgusida ham fiskal intizomni saqlash, eksportni diversifikatsiya qilish, energiya importiga qaramlikni kamaytirish va yuqori qo‘shilgan qiymatli ishlab chiqarishni kengaytirishni talab etadi.

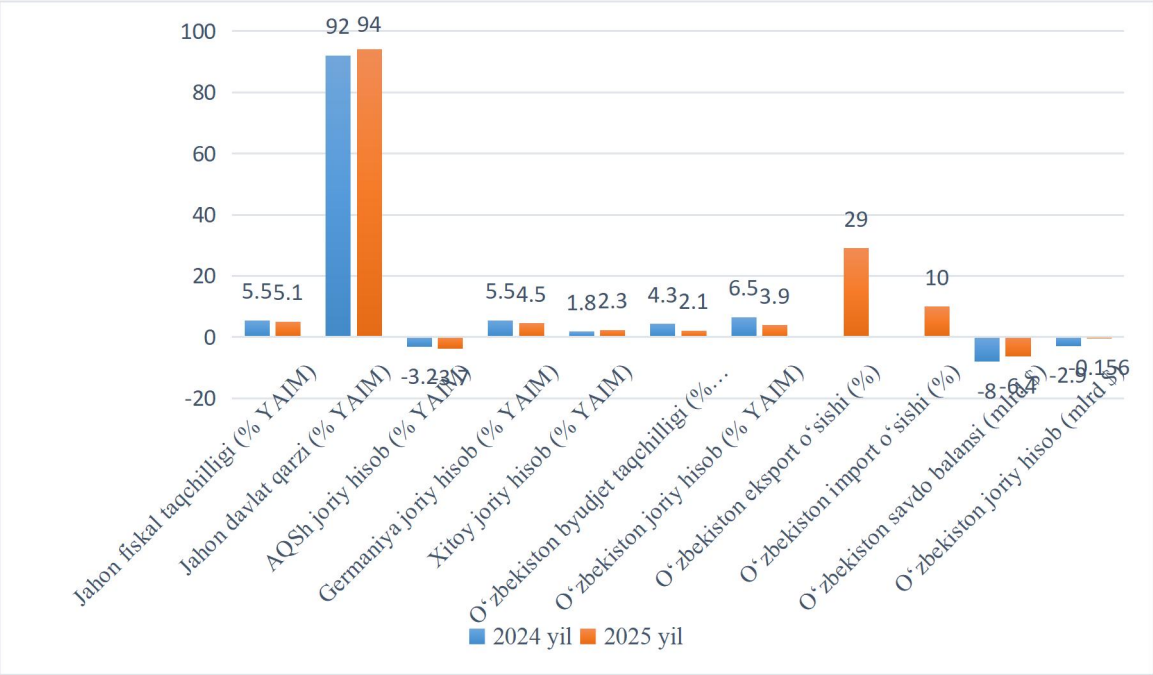
1-jadval.
Konsolidatsiyalashgan byudjet va joriy hisob ko‘rsatkichlari (2024–2025yil)

Ko‘rsatkichlar	2024 yil	2025 yil (baho/prognoz)
Jahon fiskal taqchilligi (YAIMga nisbatan)	~5.5 %	~5.0–5.2 %
Jahon davlat qarzi (YAIMga nisbatan)	~92 %	~94 %
AQSh joriy hisob balansi	-3.2 %	-3.7 %
Germaniya joriy hisob balansi	~5–6 %	~4.5 %
Xitoy joriy hisob balansi	~1.5–2 %	~2.3 %
O‘zbekiston byudjet taqchilligi	~4.2–4.5 %	~2.1 %
O‘zbekiston joriy hisob taqchilligi	~6–7 %	~3.9 %
O‘zbekiston eksport hajmi	—	+29 %
O‘zbekiston import hajmi	—	+10 %
Savdo balansi (O‘zbekiston)	~ -8 mlrd $	-6.4 mlrd $
Joriy hisob (O‘zbekiston)	-2.9 mlrd $	-0.156 mlrd $

Manba: International Monetary Fund (World Economic Outlook, Fiscal Monitor 2024–2026), Central Bank of Uzbekistan hisobotlari (2025-yil), World Bank ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadvalda keltirilgan ma’lumotlar global va milliy darajadagi makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi. Jahon miqyosida fiskal taqchillik va davlat qarzining yuqori darajada saqlanib qolayotgani davlatlarning iqtisodiy faollikni qo‘llab-quvvatlash maqsadida kengaytirilgan byudjet siyosatini davom ettirayotganini ko‘rsatadi. AQSh misolida joriy hisob taqchilligining barqaror yuqori darajada qolayotgani ichki talabning ustunligi va import hajmining yuqoriligi bilan izohlanadi, Germaniya va Xitoyda esa eksportga yo‘naltirilgan iqtisodiy model tufayli ijobiy tashqi balans saqlanib qolmoqda.

O‘zbekiston bo‘yicha ko‘rsatkichlar 2025-yilda makroiqtisodiy muvozanatning sezilarli yaxshilanganini ko‘rsatadi: byudjet taqchilligining qisqarishi fiskal intizomning kuchayganidan dalolat bersa, joriy hisob taqchilligining kamayishi eksport hajmining o‘sishi, xalqaro pul o‘tkazmalari va tashqi daromadlarning oshishi bilan bog‘liq. Shu bilan birga, import hajmining hali ham yuqori darajada saqlanib qolayotgani iqtisodiyotning investitsion bosqichda ekanini bildiradi. Jadvaldagi ayrim ko‘rsatkichlar xalqaro tashkilotlar baholari va prognozlariga asoslangan bo‘lib, ular kelgusida aniqlashtirilishi mumkin.

1-rasm. Konsolidatsiyalashgan byudjet va joriy hisob ko‘rsatkichlari (2024–2025 yillar)

Manba: International Monetary Fund (World Economic Outlook, Fiscal Monitor 2024–2026), Central Bank of Uzbekistan (2025-yil to‘lov balansi hisobotlari), World Bank ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Ushbu jadvalda global va milliy darajadagi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar 2024 va 2025-yillar kesimida jamlangan. Ma’lumotlar fiskal taqchillik, davlat qarzi va joriy hisob balansidagi o‘zgarishlarni tahlil qilish imkonini beradi. Jahon iqtisodiyotida fiskal taqchillik va davlat qarzining yuqori darajada saqlanib qolayotgani davlatlarning iqtisodiy faollikni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan siyosatini aks ettiradi.

AQShda joriy hisob taqchilligi yuqori darajada qolayotgani ichki talab va importning ustunligi bilan izohlanadi, Germaniya va Xitoyda esa eksportga yo‘naltirilgan iqtisodiy model natijasida ijobiy tashqi balans saqlanib qolmoqda. O‘zbekiston iqtisodiyotida 2025-yilda byudjet taqchilligining kamayishi fiskal intizomning kuchayganini ko‘rsatadi, joriy hisob taqchilligining qisqarishi esa eksportning o‘sishi, tashqi daromadlar va pul o‘tkazmalari hajmining ortishi bilan bog‘liq.

Xulosa

Tadqiqot natijalari konsolidatsiyalashgan byudjet va joriy operatsiyalar hisobvarag‘i taqchilligi o‘zaro chambarchas bog‘liq ekanini, ularning muvozanatini ta’minlash esa makroiqtisodiy barqarorlikning muhim sharti hisoblanishini ko‘rsatadi. Tahlillar fiskal taqchillikning ortishi ichki talab va import hajmini kengaytirib, joriy hisob taqchilligini kuchaytirishini tasdiqlaydi.

2024–2025-yillar ma’lumotlariga ko‘ra, global miqyosda fiskal taqchillik va davlat qarzi yuqori darajada saqlanib qolayotgan bo‘lsa-da, ayrim mamlakatlar eksportga yo‘naltirilgan siyosat orqali tashqi muvozanatni ta’minlamoqda. O‘zbekiston misolida esa 2025-yilda byudjet va joriy hisob taqchilligining qisqarishi olib borilayotgan makroiqtisodiy siyosatning samaradorligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, importga qaramlik, investitsion talabning yuqoriligi va tashqi omillarga sezgirlik saqlanib qolmoqda. Shu sababli fiskal intizomni kuchaytirish, eksportni diversifikatsiya qilish, yuqori qo‘shilgan qiymatli ishlab chiqarishni rivojlantirish va tashqi qarzni samarali boshqarish zarur.

Umuman, konsolidatsiyalashgan byudjet va joriy hisob taqchilligini kamaytirish fiskal siyosatni muvozanatlash, tashqi savdoni rivojlantirish va institutsional islohotlarni chuqurlashtirish orqali amalga oshirilishi lozim. Bu uzoq muddatli iqtisodiy o‘sish va barqaror rivojlanishga xizmat qiladi.

Takliflar:

1. Fiskal intizomni kuchaytirish, davlat xarajatlarini optimallashtirish va byudjet taqchilligini maqbul darajada ushlab turish zarur.
2. Soliq bazasini kengaytirish, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq ma’murchiligini raqamlashtirish orqali byudjet daromadlarini oshirish lozim.
3. Eksportni diversifikatsiya qilish, yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini oshirish va innovatsion ishlab chiqarishni rivojlantirish muhim.
4. Importni optimallashtirish va ichki ishlab chiqarishni qo‘llab-quvvatlash orqali tashqi savdo balansini yaxshilash zarur.
5. Davlat qarzini samarali boshqarish, uning xavfsiz darajasini saqlash va iqtisodiy samaradorligiga e’tibor qaratish lozim.
6. Xorijiy investitsiyalarni jalb etish va investitsion muhitni yaxshilash joriy hisob taqchilligini barqaror moliyalashtirish imkonini beradi.
7. Institutsional islohotlarni chuqurlashtirish, davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish va iqtisodiy siyosat shaffofligini ta’minlash zarur.
8. Yuqoridagi takliflarni kompleks amalga oshirish byudjet va joriy operatsiyalar hisobvarag‘i taqchilligini kamaytirish hamda milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. International Monetary Fund. World Economic Outlook Database, 2024–2026.
2. International Monetary Fund. Fiscal Monitor Report, 2024–2026.
3. World Bank. World Development Indicators, 2024–2025.
4. Central Bank of Uzbekistan. To‘lov balansi va tashqi qarz hisobotlari, 2025.
5. Ministry of Economy and Finance of Uzbekistan. Davlat byudjeti ijrosi bo‘yicha rasmiy ma’lumotlar, 2024–2025.
6. OECD. Economic Outlook Report, 2024–2025.
7. Barro, R. Government Spending, Interest Rates, Prices, and Budget Deficits.
8. Krugman, P., Obstfeld, M. International Economics: Theory and Policy. Pearson Education.
9. Mankiw, N. G. Macroeconomics.
10. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar to‘plami, 2024–2025.